

УДК 377.3:614.253.5]:[502/504:005.336.2]

[https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-7\(41\)-551-561](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-7(41)-551-561)

**Шустик Ігор Сергійович** аспірант, Інститут професійної освіти Національної академії педагогічних наук України, пров. Віто-Литовський, 98-а, м. Київ, тел.: (044) 259-45-53, <https://orcid.org/0009-0002-7112-197X>

## ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ МЕДИЧНИХ СЕСТЕР У ФАХОВИХ КОЛЕДЖАХ

**Анотація.** Аналіз сучасного стану вітчизняних і закордонних психологічних, філософських, педагогічних і навчально-методичних, джерел, нормативних документів, дисертаційних робіт щодо формування екологічної компетентності майбутніх молодших медичних спеціалістів підтверджує актуальність цієї проблеми, вирішення якої вимагає від медичних закладів фахової передвищої освіти України чіткої орієнтації на успішну інтеграцію їхньої фундаментальної і професійної підготовки.

Суспільству потрібні компетентні, висококваліфіковані, творчо мислячі фахівці, здатні приймати правильні рішення. Нами виявлене одне з головних протиріч: між потребою суспільства в молодших медичних працівниках з високим рівнем екологічної компетентності, які здатні розв'язувати практичні завдання, і обмеженими можливостями нинішньої системи фахової передвищої освіти здійснити підготовку фахівця такої формації.

У статті висвітлене сучасне бачення проблеми формування екологічної компетентності майбутніх медичних сестер у фахових коледжах, запропоновано авторське бачення дефініції «екологічна компетентність», яке у визначаємо як цілісну, комплексно структуровану властивість особистості, що поєднує рівень сформованості екоорієнтованих професійних знань, умінь і навичок, клінічного мислення, цінностей, особистісних якостей фахівця, готовність до постійного саморозвитку і самовдосконалення, що визначає здатність здобувача освіти здійснювати професійну діяльність, спрямовану на розуміння й аналіз характеру екологічних проблем відповідно до кваліфікаційних вимог медичного працівника.

**Ключові слова:** майбутній молодший медичний спеціаліст, фаховий коледж, екологія, екологічна компетентність, професійна підготовка.

**Shustyk Ihor Serhiyovych** Postgraduate Student, Institute of Vocational Education of the NAES of Ukraine, L. Vito-Lytkivskyi, 98-a, Kyiv, 03045, tel.: (044) 259-45-53, <https://orcid.org/0009-0002-7112-197X>

## FEATURES OF THE FORMATION OF ENVIRONMENTAL COMPETENCE OF FUTURE NURSES IN VOCATIONAL COLLEGES

**Abstract.** The analysis of the current state of domestic and foreign psychological, philosophical, pedagogical and educational methods, sources, normative documents, dissertations on the formation of environmental competence of future junior medical specialists confirms the relevance of this problem, the solution of which requires medical institutions of professional higher education of Ukraine to have clear orientation towards successful integration of their fundamental and professional training.

Society needs competent, highly qualified, creatively thinking specialists capable of making the right decisions. We have identified one of the main contradictions: between society's need for junior medical workers with high level of environmental competence, who are able to solve practical tasks, and the limited capabilities of the current system of professional preliminary education to train a specialist of such a formation.

The article highlights the modern vision of the problem of the formation of environmental competence of future nurses in professional colleges, offers the author's vision of the definition of «environmental competence», which is defined as a holistic, complexly structured property of the individual, which combines the level of formation of eco-oriented professional knowledge, abilities and skills, clinical thinking, values, personal qualities of specialist, readiness for continuous self-development and self-improvement, which determines the ability of the student of education to carry out professional activities aimed at understanding and analyzing the nature of environmental problems in accordance with the qualification requirements of a medical worker.

**Keywords:** future junior medical specialist, professional college, ecology, environmental competence, professional training.

**Постановка проблеми.** Існуюче постійне погіршення стану навколишнього середовища, особливо за воєнних умов, негативні наслідки науково-технічного прогресу та руйнівна діяльність людини стосовно природи, викликають серйозні побоювання за майбутнє планети. Виникнення серйозних екологічних проблем, з якими зіткнулося сучасне людство, зумовлене, перш за все, соціально-економічними чинниками, а їх розв'язання має бути засноване на переорієнтації поглядів і поведінки особистості в навколишньому середовищі, формуванні нового її екологічне мислення, що дозволить значно змінити споживацьке ставлення до природних ресурсів з урахуванням екологічних можливостей біосфери.

Як відомо, екологія – наука про взаємини живих організмів, які створюють єдність системи із навколишнім середовищем, в межах якого

відбувається процес перетворення енергії та органічної речовини [1, с. 24]. Головна мета екології як науки – дослідження взаємодії енергії та матерії в екосистемі із застосуванням системного аналізу, який включає всі елементи системи: біосферу, соціосферу, людину та природу. Тобто, екологія – провідний науковий та освітній напрям, роль якого зростає із посиленням техногенної напруги та тиску на довкілля. Специфічність сучасної екології в тому, що із суто біологічної науки вона перетворилася на комплексну систему знань, яка охоплює прикладні й інтегральні дисципліни, між якими існує певний взаємозв'язок

Із метою запобігання природних катастроф першочергова увага приділяється екологічній компетентності громадян нашої держави. Розвиток цього феномену є пріоритетним вектором у педагогічній теорії і практиці та пов'язаний, передусім, із важкою екологічною ситуацією на нашій планеті. Саме екологічний імператив, екологічна парадигма мають стати керівними у практиці підготовки спеціалістів будь-якого профілю діяльності. Тобто, мислення фахівців найрізноманітніших професій має стати екологічним [2, с. 5].

Можна стверджувати, що система фахової передвищої освіти медичного профілю є професійно орієнтованим продовженням загальної екологічної освіти. Як відомо здобувач освіти має бути екологічно грамотним, компетентним, тобто здійснювати власну професійну діяльність відповідно до вимог роботодавця (сформованість основ екологічної культури, екологічного мислення, уміння планувати та здійснювати професійну діяльність із дотриманням норм економічної безпеки та ресурсозбереження) і суспільства (чітка соціальна позиція щодо збереження навколишнього середовища, ресурсозбереження) [3, с. 25].

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Реформування української медичної освіти в умовах сьогодення пов'язане з усіма ланками медичних працівників. Актуальність розвитку медичної освіти в сучасних умовах віддзеркалюється чисельними законодавчими документами України, що регламентують сферу фахової передвищої та вищої освіти згідно законам України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про фахову передвищу освіту», Стратегії розвитку освіти і науки до 2030 року. Згідно вказаним законодавчим документам розпочинати реформаторські зміни в медицині необхідно, насамперед, із категорії тих медичних працівників, які більше часу проводять із пацієнтами, є безпосередньою ланкою між лікарями та хворими, саме з професійної підготовки майбутніх молодших медичних спеціалістів, у нашому випадку – майбутніх медичних сестер.

Проведений аналіз наукової літератури, вивчення безпосередньо досвіду роботи фахових медичних коледжів дозволяє зробити висновок, що сьогодні спостерігаємо чимало проблем у вітчизняній медичній освіті, які перешкоджають їй швидко реформуватися до європейських і світових стандартів. Насамперед, це зниження якості професійної підготовки майбутніх молодших

медичних спеціалістів внаслідок низької мотивації здобувачів освіти і викладачів до самовдосконалення; обмежена кількість клінічних баз і недостатнє їхнє використання в освітньому процесі; невідповідність умов навчання вимогам сьогодення; застосування застарілих традиційних педагогічних технологій; низький рівень інформатизації освітньої галузі тощо.

**Мета статті** – дослідження особливостей та механізмів формування екологічної компетентності майбутніх медичних сестер у фахових коледжах.

**Виклад основного матеріалу.** Медсестринство на сьогодні є основною компонентою медицини та вимагає особливої уваги. Всю власну професійну діяльність медична сестра спрямовує на впровадження етапів медсестринського процесу, перебуваючи в постійному оточенні пацієнтів, будує з ними взаємини, які спрямовані на відновлення стану здоров'я та сприяють фізичному та психічному їхньому одужанню. Саме вона покликана брати безпосередню участь у різносторонній реабілітації пацієнтів, створювати мікроклімат доброзичливості, розміреності – важливої складової в досягненні задоволення потреб пацієнта. Ось чому так важлива чітка, злагоджена робоча взаємодія всіх учасників освітнього процесу фахових коледжів, яка сприятиме багатогранному вихованню майбутньої медичної сестри, формуванню комплексу її ключових компетентностей, зокрема екологічної, та бездоганного володіння нею маніпуляційною технікою і повним теоретичним обсягом знань, що забезпечить досконале виконання призначень лікаря, впровадження та реалізацію всіх етапів медсестринського процесу для вирішення та задоволення потреб пацієнта. Реальні соціальні потреби в отриманні якісної медичної допомоги та доступі до охорони здоров'я вимагають змін у медичній освіті.

У медичних коледжах підготовка майбутніх медичних сестер до професійної діяльності визначається спрямованістю на формування професійної кваліфікованих знань, умінь і навичок та оволодіння майбутньою діяльністю, у тому числі й екологічних, що виступає передумовою підготовленості до самореалізації медичного персоналу, сприяє розвитку їхніх фахових надбань впродовж всієї професійної діяльності.

Процес формування екологічних якостей молодшого медичного спеціаліста визначається, в значній мірі, навчальним середовищем освітнього закладу. Як стверджує Я. Цехмістер, на сучасному етапі вдосконалюється й оновлюється освітня об'єм, відкриваються принципово нові потенційні можливості для відбору ефективних засобів і технологій професійної підготовки медичних фахівців, які сприяли б професійному становленню та гармонійному розвитку молодшої людини [4, с. 15].

Важливими пріоритетами формування екологічної компетентності майбутніх медичних сестер в освітньому процесі фахового коледжу є організація проведення освітнього процесу майбутніх медичних сестер на засадах компетентнісного підходу, яка характеризується комплексом заходів

науково-методичного характеру (формування екологічної компетентності у майбутніх медичних сестер шляхом оволодіння прийомами, методами, засобами, формами, технологіями фахової роботи) та навчально-освітнього характеру (пропедевтична робота, практична робота (освітня, лікувальна, профілактична, санітарно-фізіотерапевтична тощо), самостійна робота, індивідуальна робота, науково-дослідна робота) з врахуванням: соціальної потреби професійної діяльності майбутніх медичних сестер, високих цілісних якостей громадянина України та мотиваційних цінностей для досягнення суспільної й особистісної значущості, усвідомлення майбутніми медичними сестрами необхідності професійної готовності до роботи у первинній ланці системи охорони здоров'я та умов запровадження страхової медицини, глибокої мотивації майбутніх медичних сестер до професійного навчання на засадах компетентнісного підходу, наявності відповідних якостей для формування знань, умінь і навичок синтезувати та аналізувати інформацію, приймати фахові рішення відповідно до сучасних стандартів надання медичної допомоги населенню з урахуванням сучасного рівня розвитку медичної науки [4, с. 13].

Назрілою у цьому векторі є думка колективу дослідників (О. Бондаря, В. Барановської, О. Єресько), про те що для успішного розв'язання складних екологічних проблем потрібен перехід до нової ідеології життя, екологізації економіки і виробництва, формування екологічно зорієнтованої цивілізації [5, с. 102]. Ключову роль у цьому відіграватиме формування високого рівня екологічної культури і розвиток екологічної компетентності в інтересах сталого розвитку нашої держави.

Як відомо, у сучасних дослідженнях проблеми екологічної освіти набули досить багаторакурсного розгляду. Зокрема, вивчалися ставлення особистості до природи, розглядалися питання готовності особистості до позитивної екологічної свідомості, проводився аналіз ролі взаємодії з природою у формуванні моральних якостей здобувачів освіти тощо.

Поняття «екологічна компетентність» у науковій літературі розглянуто з різних точок зору та позицій такими науковцями як О. Бондар, В. Барановська, О. Дубовий, О. Єресько, А. Єрмоленко, В. Крисаченко, Л. Лук'янова, Т. Олексенко, О. Троцька, А. Степанюк, М. Хилько та ін. Питання екологічної освіти й екологічного виховання як складових екологічної компетентності розглядаються такими вченими, як Г. Глухова, М. Дробноход, С. Іваненко, О. Матеюк, О. Пруцакова, С. Совгіра, Г. Тарасенко та ін. Однак недостатньо вивченими залишаються особливості формування екологічної компетентності здобувачів освіти медичного профілю.

Отже, для дотримання принципів сталого розвитку одним із пріоритетних напрямів покращення навколишнього середовища, збереження довкілля є впровадження екологічної освіти, зокрема, для майбутніх медичних сестер. В «Енциклопедії освіти» екологічну освіту позиційовано у вузькому та широкому значеннях. У вузькому значенні – це «...отримання

знань з допомогою тих спеціалізованих предметів і дисциплін, що назви яких містять термін «екологія» і скеровані на висвітлення зв'язку живих істот із середовищем (класична екологія природних систем) чи умов стану динамічної рівноваги всієї біосфери з урахуванням всіх форм діяльності людства (сучасна екологія, що має багато підрозділів і секторів)» [6, с. 248]. У широкому значенні екологічну освіту визначено, як процес формування комплексу знань, умінь, навичок, поглядів, переконань щодо моральної відповідальності за безпеку життя ресурсами практично усіх дисциплін навчального плану. Не важко помітити, що в даному випадку екологічна освіта, з одного боку, має бути самостійним компонентом освітньо-професійної програми, а з іншого, – залучати до реалізації завдань усі навчальні дисципліни. Перед висвітленням особливостей екологічної освіти студентів вітчизняних медичних закладів фахової передвищої освіти, коротко зупинимось на існуючих методологічних і дидактико-методичних поглядах на екологічну освіту.

Погоджуємося з думкою О. Солодовник, що «зростаючі вимоги до професійно-посадових характеристик медичних працівників зумовлюють відповідну організацію та вдосконалення їхньої професійної підготовки». На думку вченої, «змістове забезпечення освіти, форми та методи навчання мають бути орієнтовані на формування не лише необхідного фахового рівня, професійної компетентності, але й забезпечення особистісно-професійного розвитку» [7, с. 22]. В контексті нашого дослідження намагаємося навчити студентів-медиків розуміти хворих, сформувати у них екологічну компетентність, яка так необхідна в професійній діяльності майбутнього медика.

Як відомо, в основі екологічної свідомості особистості знаходиться її загальна екологічна освіченість. Для підвищення ефективності формування в здобувачів освіти ставлення до природи, важливо враховувати науковий висновок, згідно з яким під час організації екологічної освіти й еколого-просвітницької діяльності не можна обмежуватися лише природничою методологією, що розглядає природу об'єктивно, як «довкілля», а важливо використовувати методологію, яка розглядає природу як суб'єктивну цінність. Формування екологічної компетентності здобувачів освіти фахового медичного коледжу передбачає певну спеціалізацію знань, які вони одержують у сфері екології. Зокрема, на розгляді питань ймовірності забруднення атмосфери, гідросфери, ґрунту; застосування рішень захисту довкілля, включаючи як методи, апарати чи системи очищення, а й маловідходні та безвідходні технології, ліквідують чи зменшують кількість шкідливих викидів тощо.

У сформованості екологічної компетентності виокремлюють: систему екологічних знань; екологічну свідомість, ціннісне ставлення до природи; екологічну діяльність. Екологічні знання є змістовно-сисловою основою екологічної компетентності. Їх засвоєння передбачає інформування здобувачів освіти про проблеми екології, усвідомлення ними себе як носіїв екологічних норм і цінностей. У системі сучасних екологічних знань реалізуються такі

ключові екологічні ідеї: цілісність природи в біосфері та взаємозв'язок усіх її компонентів; різноманіття видів у природі та необхідність їх охорони; залежність здоров'я людини від впливу чинників навколишнього середовища; природа як чинник морально-естетичного розвитку особистості. Екологічна свідомість породжує встановлення особистістю збереження природного середовища як умови благополуччя майбутніх поколінь.

Екологічні цінності, що втілюються в естетичному, пізнавальному, етичному та практичному ставленні до природи, впливають на поведінку особистості. Ціннісне ставлення до природи означає осмислення особистістю екологічних проблем і готовності включитися в різні практичні дії щодо збереження природного середовища.

Екологічна діяльність сприяє усвідомленню здобувачами освіти своїх можливостей щодо збереження природи. Ця діяльність не лише активізує, наявні в них екологічні знання, а й викликає потребу в активному набутті нових.

Тобто, формування екологічної компетентності – це цілеспрямована робота викладачів щодо створення в здобувачів освіти системи знань про природу та правила взаємодії з нею; створення умов для усвідомлення здобувачами освіти медичного коледжу цінності природи для суспільства та людини; зі стимулювання, мотивації й організації екологічної (природоохоронної) діяльності здобувачів освіти, з оволодіння ними досвідом дбайливого ставлення до природи. Завдання екологічної освіти у цьому напрямі наступна: допомога здобувачам освіти в засвоєнні системи знань про природні явища та процеси, в усвідомленні наслідків впливу людини та суспільства на навколишнє середовище і свою життєдіяльність; формування ціннісних орієнтацій екологічного характеру, гуманного, відповідального ставлення до природи; формування готовності до природоохоронної діяльності.

Екологічна освіта має в своєму арсеналі достатньо засобів для того, щоб ефективно формувати в здобувачів освіти наукові знання, погляди та переконання, що забезпечують становлення в них відповідального ставлення до навколишнього середовища, здатність приймати екологічні рішення, формувати екологічне мислення, сприяти реалізації ідей сталого розвитку.

На основі функціонального аналізу Л. Лук'янова виділяє такі компоненти екологічної компетентності: аксіологічний (ціннісно-мотиваційний); когнітивний (знаннево-змістовий); діяльнісний (практично-технологічний) та нормативний. До нормативного компоненту дослідниця відносить «...засвоєння та упровадження системи екологічних норм, законів, приписів, правил щодо діяльності й поведінки кожної особистості як громадянина взагалі, і як фахівця зокрема» [8, с. 66]. На нашу думку, зміст цього компонента тісно корелюється зі знаннево-змістовим складником феномену (знаннево-змістовий компонент передбачає засвоєння особистістю екологічних норм, законів, правил тощо), а тому, на нашу думку, доцільно розглядати трикомпонентну структуру цієї інтегративної якості.

Науковця Н. Пустовіт, у свою чергу, розкриваючи суть екологічної компетентності здобувачів загальної середньої освіти, родовою ознакою поняття визначає «набуте цілісне особистісне утворення» [9, с. 128]. На нашу думку, найближчою родовою ознакою цього поняття є якість (або характеристика, властивість, здатність) особистості, а не «особистісне утворення». Натомість у дефініції досить коректно відібрано видові ознаки: знання, досвід виокремлення екологічних проблем; прийняття рішень і діяльність на засадах пріоритету екологічних цінностей; усвідомлення причетності до екологічних проблем; відповідальність за результати своїх дій. Науковий інтерес безпосередньо становлять обґрунтовані дослідницею критерії та рівні сформованості екологічної компетентності здобувачів загальної середньої освіти.

Формування екологічної компетентності здобувача освіти медичного коледжу передбачає вироблення активної природоохоронної та природозберігаючої позиції. Зокрема, передбачається формування в здобувачів освіти орієнтації на пошук та обґрунтування можливих варіантів покращення виробничих процесів, залучення маловідходних і безвідходних технологій, що ліквідують чи зменшують кількість шкідливих викидів тощо.

Екологічна освіта здобувачів освіти медичного коледжу, формування їхньої екологічної компетентності потребує певної конкретизації. Зокрема, випускник має вміти оцінювати виробництво з позицій його впливу на природні системи та біосферу в цілому, створювати, обирати та реалізовувати на практиці технологічні проєкти, спрямовані на попередження забруднення навколишнього середовища та на дбайливе витрачання природних ресурсів (сировини, матеріалів, електроенергії й ін.), а також уміти розв'язувати екологічні завдання, тим самим коригуючи подання до системи відносин, спрямовуючи поведінку людини до справедливості та добра, що становлять надію людства на виживання [10, с. 131].

Отже, формування екологічної компетентності – свідомий процес, спрямований на засвоєння теоретичних знань, практичних вмінь, екологічних цінностей, набуття екологічного змісту в процесі особистісної та соціально значущої екологічної діяльності та накопичення на цій основі досвіду розв'язання екологічних проблем. Успішна реалізація процесу формування екологічної компетентності можлива лише в системному, багатоаспектному освітньому процесі, що динамічно розвивається при домінуванні особистісного аспекту. Формування екологічної компетентності майбутніх медичних сестер має відбуватися як неперервний послідовний процес, що розпочинається суто навчальною діяльністю і продовжується в навчально-професійній діяльності, в якій моделюються ситуації майбутньої професійної діяльності. Розв'язуючи проблемні ситуації здобувач освіти поступово стає самостійним, а отже рівноправним учасником освітнього процесу.



Екологічна компетентність трактується вченими як здатність особистості до ситуативної діяльності в побуті та природному оточенні, за якої набуті екологічні знання, навички, досвід і цінності актуалізуються в умінні приймати рішення, виконувати відповідні дії, нести відповідальність за прийняті рішення, усвідомлюючи їх наслідки для довкілля. На відміну від екологічної культури, яка може стосуватися як спільноти, так і окремої особистості, екологічна компетентність, як і загальна дефініція «компетентність», стосується лише певної особистості, об'єднує когнітивний, емоційний, мотиваційний і практичний компоненти, забезпечує на їх основі екологічну рівновагу відносин особистості з природою, попереджаючи екологічно небезпечні ситуації [8, с. 178].

**Висновки.** Отже, проаналізувавши сучасне наукове підґрунтя з огляду на окреслену проблему особливостей формування екологічної компетентності майбутніх медичних сестер у фахових коледжах, можемо зробити висновки, що основними завданнями цього є: належний рівень сформованості екоорієнтованих професійних знань, умінь і навичок, клінічного мислення, цінностей, особистісних якостей фахівця, готовність до постійного саморозвитку і самовдосконалення, що визначає здатність здобувача освіти здійснювати професійну діяльність, спрямовану на розуміння й аналіз характеру екологічних проблем відповідно до кваліфікаційних вимог медичного працівника; формування стійкої мотивації щодо вибраного фаху і створення умов для того, щоб після закінчення медичного фахового коледжу у здобувачів освіти не зникло бажання й далі працювати в медичній галузі.

Підсумовуючи вище викладене, можна перерахувати основні недоліки у вітчизняній медичній системі освіти, які перешкоджають підвищенню якості екологічної підготовки майбутніх молодших медичних спеціалістів, а саме: низька мотивація студентів і викладачів до самовдосконалення; обмежена кількість клінічних баз і недостатнє їхнє використання в освітньому процесі; низький рівень інформатизації освітньої галузі; недостатній рівень знань і практичної підготовки випускників медичних закладів освіти; неузгодженість і перенавантаження навчальних і робочих програм; відсутність взаємодії між роботодавцями та медичними закладами освіти; традиційні методи викладання в навчанні та ін. [11, с. 168].

Таким чином, аналіз психолого-педагогічної літератури щодо особливостей формування екологічної компетентності у майбутніх медичних сестер, сучасних напрямів і підходів до екоорієнтованої професійної підготовки майбутніх фахівців у закладах фахової передвищої освіти медичного профілю свідчить, що проблема цілеспрямованого формування цієї не була предметом спеціального наукового дослідження, а результати її розв'язання є вкрай актуальними та важливими як для педагогічної теорії, так і для освітньої практики.

### **Література:**

1. Лук'янова Л. Б. Екологічна освіта у професійно-технічних навчальних закладах: теоретичні і практичні аспекти: монографія. Київ: Міленіум, 2006. 249 с.
2. Данюк М. І. Формування професійно значущих якостей майбутніх молодших спеціалістів сестринської справи в процесі фахової підготовки: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Тернопіль, 2016. 19 с.
3. Столяренко О. В., Столяренко О. В., Коваль Ю. А. Психолого-педагогічні детермінанти дослідження гуманістичних компонентів виховання екологічної культури особистості. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія*. 2022. Вип. 70. С. 24–30.
4. Цехмістер Я. В. Теорія і практика допрофесійної підготовки учнів у ліцеях медичного профілю при вищих навчальних закладах: автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Київ, 2002. 45 с.
5. Бондар О. І., Барановська В. Є., Єресько О. В. та ін. Екологічна освіта для сталого розвитку у запитаннях та відповідях: науково-методичний посібник для вчителів / за ред. О. І. Бондаря. Херсон : Грін Д. С., 2015. 228 с.
6. Енциклопедія освіти / за ред. В. Кременя. Київ: Юрінком Інтер, 1144 с.
7. Солодовник О. В. Основні аспекти концепції фахової підготовки молодшого медичного спеціаліста, здатного до безперервного професійного самовдосконалення. *Медична освіта*. 2016. № 1. С. 21–26
8. Лук'янова Л. Б. Основи екології, методика екологізації фахових дисциплін: навчально-методичний посібник для викладачів: вид. 2-ге змінене і доповнене. Київ: ТОВ «ДСК – Центр», 2016. 210 с.
9. Пустовіт Н.А. Принципи формування екологічної компетентності школярів. *Наука і сучасність: зб. наук. пр. Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова*. 2007. Том 59. С. 128-135.
10. Герлянд Т. М. Педагог професійної школи: методичний посібник. Київ: ПІТО НАПН України, 2009. 232 с.
11. Лободинська О. М., Магазинщикова І. П. Роль екологічних практик у формуванні екологічної компетентності фахівця з вищою освітою. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2018. Вип. 28 (2). С. 167–171.

### **References:**

1. Lukianova L. B. (2006). Ekolohichna osvita u profesiino-tekhnichnykh navchalnykh zakladakh: teoretychni i praktychni aspekty [Environmental education in vocational and technical educational institutions: theoretical and practical aspects]: monohrafiia. Kyiv: Milenium [in Ukrainian].
2. Daniuk M. I. (2016)/ Formuvannia profesiino znachushchykh yakosteï maibutnykh molodshykh spetsialistiv sestrynskoi spravy v protsesi fakhovoi pidhotovky [Formation of professionally significant qualities of future junior nursing specialists in the process of professional training]: avtoref. dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.04. Ternopil [in Ukrainian].
3. Stoliarenko O. V., Stoliarenko O. V., Koval Yu. A. (2022). Psykholoho-pedahohichni determinanty doslidzhennia humanistychnykh komponentiv vykhovannia ekolohichnoi kultury osobystosti [Psychological and pedagogical determinants of the study of humanistic components of education of ecological culture of the individual]. *Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho. Serii: Pedahohika i psykholohiia – Scientific notes of Vinnytsia State Pedagogical University named after Mykhailo Kotsiubynskiy. Series: Pedagogy and psychology, 70, 24–30* [in Ukrainian].
4. Tsekhmister Ya. V. (2002). Teoriia i praktyka doprofeïinoi pidhotovky uchniv u litseiakh medychnoho profilu pry vyshchykh navchalnykh zakladakh [Theory and practice of pre-professional training of students in medical lyceums at higher educational institutions]: avtoref. dys. ... d-ra ped. nauk : 13.00.04. Kyiv [in Ukrainian].

5. Bondar O. I., Baranovska V. Ye., Yeresko O. V. ta in. (2025). Ekolohichna osvita dlia staloho rozvytku u zapytanniakh ta vidpovidiakh: naukovo-metodychnyi posibnyk dlia vchyteliv [Environmental education for sustainable development in questions and answers] / za red. O. I. Bondaria. Kherson : Hrin D. S. [in Ukrainian].

6. Entsyklopediia osvity (2021). [Encyclopedia of education] / za red. V. Kremenia. Kyiv: Yurinkom Inter [in Ukrainian].

7. Solodovnyk O. V. (2016). Osnovni aspekty kontseptsii fakhovoi pidhotovky molodshoho medychnoho spetsialista, zdatnoho do bezperervnoho profesiinoho samovdoskonalennia [The main aspects of the concept of professional training of a junior medical specialist capable of continuous professional self-improvement]. *Medychna osvita – Medical education*, 1, 21–26 [in Ukrainian].

8. Lukianova L. B. (2016). Osnovy ekolohii, metodyka ekolohizatsii fakhovykh dystsyplin [Basics of ecology, methods of environmentalization of professional disciplines]: navchalno-metodychnyi posibnyk dlia vykladachiv: vyd. 2-he zminene i dopovnene. Kyiv: TOV «DSK – Tsentr» [in Ukrainian].

9. Pustovit N. A. (2007). Pryntsypy formuvannia ekolohichnoi kompetentnosti shkolariv [Principles of formation of environmental competence of schoolchildren]. *Nauka i suchasnist: zb. nauk. pr. Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M.P. Drahomanova – Science and modernity: a collection of scientific works of the National Pedagogical University named after M.P. Drahomanova*, 59, 128-135 [in Ukrainian].

10. Gerliand T. M. (2009). Pedahoh profesiinoyi shkoly [Vocational school teacher]: metodychnyi posibnyk. Kyiv: IPTO NAPN Ukrainy [in Ukrainian].

11. Lobodynska O. M., Mahazynshchykova I. P. (2018). Rol ekolohichnykh praktyk u formuvanni ekolohichnoi kompetentnosti fakhivtsia z vyshchoiu osvitoiu [The role of environmental practices in the formation of environmental competence of a specialist with higher education]. *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy – Scientific Bulletin of the National Linguistic University of Ukraine*, 28 (2), 167–171 [in Ukrainian].